

TA’LIMNI TASHKIL ETISHDA INTERNETNING INTELLEKTGA TA’SIRI

Turgunov Baxromjon Raximjonovich
ADPI pedagogika va psixologiya kafedrasida o’qituvchisi

Annatsiya: Ushbu maqolada internet, turli hil o’yinlar va virtual olam va ularning jamiyatga va insonlarga ta’siri, yoshlar va axborot psixologik xavfsizligi masalalari, shaxslarda tavakkalchilik bilan bog’liq virtual o’yinlarga moyilligini psixologik xususiyatlari haqida ma’lumotlar keltiriladi.

Kalit so’zlar: internet, ijtimoiy tarmoqlar, kasallik, tobelik, borliq, elektron o’yinlar, ommaviy madaniyat, strategiya, auksion

Internet- bu hozirgi kunda barchani band qilgan va o’ziga o’rgatgan hayotimizning bir bo’lagiga aylangan. Bizga internetning qulaylik taraflari juda ko’p ammo shu bilan birga salbiy jihatlari ham mavjud. Uzog’imizni yaqin qilish bilan birga o’zimiz uchun kerakli barcha ma’lumotlarni osongina topa olish imkonini beradi. Internetdan qanday foydalanish esa o’zimizning qo’limizda. Hozirgi kunda internetdan turli maqsadlarda foydalanilmoqda. Internetdagi virtual video o’yinlar yoshlarga o’z ta’sirini o’tkazmoqda, ularning ma’naviy ongiga va ruhiyatiga ham salbiy ta’sir etmoqda. Bu virtual o’yinlarni ko’p davlatlar video o’yinlarga berilib ketishni rasman aqliy zaiflik kasalliklari qatoriga kiritishmoqda. Shifokorlarning fikricha, bu kasallik kuniga ikki-uch soatdan ortiq o’yin o’ynashlik har qanday kishi salomatligiga xavf tug’diradi. Bu internet kundan kunga ayniqsa yoshlar xayotida kundalik ehtiyojga aylanmoqda. Kompyuter o’yinlariga mukkasidan ketish, keragidan ortiq qimmatli bo’lgan vaqtlarini behuda o’tkazish va buning natijasida oilada va ta’lim muassasalarida turli hil muammolar kuzatilmoqda.

Bugungi kunda har qanday ma’lumotlar, yangiliklar, e’lonlar katta tezlikda tarqalmoqda. Bu esa dunyo hamjamiyatida katta o’zgarishlar va ayrim havflarni yuzaga keltirmoqda. Ayniqsa, gap yosh avlod haqida ketganida bu havfni yaqqol sezish mumkin. So’nggi yillarda diniy ekstremizm, terrorizm, odam savdosi bilan shug’illanuvchi o’ta havfli jamoalarning jabrdiydalarining ko’pchiligi ijtimoiy tarmoqlar orqali ularning changaliga tushib qolmoqda. Inson ongi kichrayib ketishi hayotga boshqacha nazarda qarashi hayotda xuddi yolg’iz yashayotgandek bu o’yinlar ularning do’stlaridek tuyiladi. Afsuski bu o’yinlar oqibatida bolalar, o’smirlar va xattoki kattalarda ham agressivlik, odamovilik kabi salbiy og’ishlar kuzatiladi. Kompyuter o’yinlariga mukkasidan ketgan va onlayn oyinlarda yutqazib, yig’gan ballari va mukofotlaridan ajralganlar, chidayolmay o’z joniga qasd qilish holatlari ham afsuski sodir bo’lyapti. Bugungi kunda ommalashgan o’yinlarga IXBET, Pabji kabi o’yinlarni misol qilishimiz mumkin.

Hozirda yoshlarning barchasida turli korinishdagi zamonaviy telefon va gadjetlar mavjud bo’lib, ularning qimmatli vaqtlari shu telefondagi ilova va chatlar va undagi turli xil o’yinlar bilan behuda o’tib ketmoqda. Jamiyatimizda o’tkazilgan ijtimoiy so’rovlardan ma’lumki o’smirlarning yarmi ko’pincha tengdoshlari bilan suhbat qurishni, kompyuter o’ynashni afzal bilarkan. Bundan ko’rinib turibdiki ta’lim muassasalarida aksariyat o’quvchilar darslik o’qish bilan cheklanmoqda yoki o’quv adabiyotlardan boshqa kitoblarni o’qimaydi. Bu esa o’quvchining intellektual salohiyatiga ta’sir qiladi.

Ma’lumotlarga ko’ra 15 yoshdan 24 yoshgacha bo’lgan maktab o’quvchilari va yoshlar internetning eng faol foydalanuvchilari bo’lib, internetga kirish yoshi yildan-yilga qisqarishda davom etmoqda. Bolalar, o’smirlar va yoshlar uchun sevimli dam olish shakli video (onlayn) o’yinlardir. Video o’yinlarga haddan tashqari aralashish bir qator xavflarni o’z ichiga oladi, masalan, giyohvandlik, jismoniy va ruhiy salomatlikning yomonlashishi, yaqinlar bilan ijtimoiy aloqalarni buzish.

Shu bilan birga, agar biz muvozanatli bo‘sh vaqt haqida gapiradigan bo‘lsak, o‘yinlar bolaga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi ham mumkin, ta’lim, kasbiy faoliyat va yaqin munosabatlar sog‘likka zarar keltirmaydi.

Video va kompyuter o‘yinlari tarixi qirq yildan ko‘proq vaqtga borib taqaladi. Yillar davomida ularga kundalik g‘oyalardan ham, tadqiqot sohasida ham munosabat asta-sekin o‘zgarishda, so‘nggi o‘n-o‘n besh yil ichida ilmiy jamoatchilik salomatlik va farovonlikni yaxshilash uchun o‘yinlardan foydalanishni faol muhokama qilmoqda. Bir qator tadqiqotlar ushbu siljishni aks ettiradi va o‘yin o‘ynashga vaqt ajratadigan odamlar uchun aniq foyda ko‘rsatadi.

Qaysi ta’sir (ijobiy yoki salbiy) ustunlik qiladi? Quyida ko‘rib chiqamiz.

Bugungi kunda video o‘yinlarning umumiy ruhiy salomatligini yaxshilash orqali foydalanuvchilarga potentsial ijobiy ta’siri tobora ortib bormoqda. Psixologik nuqtai nazardan, kompyuter o‘yinlari individual rivojlanish va shaxsning yuqori aqliy funksiyalarini shakllantirishga bir qator ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Ilmiy tadqiqotlar (E.E. Klopotova, Yu.A. Romanova, 2020) kompyuter o‘yinlari bolalarda idrok, e’tibor, xotira va fikrlashni rivojlantirishga imkon berishini ta’kidlaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, kompyuter o‘yinlarini o‘rtacha darajada o‘ynaydigan bolalarning kognitiv rivojlanish darajasi ko‘p jihatdan o‘ynamaydigan va ko‘p o‘ynaydigan bolalarning rivojlanish darajasidan yuqori.

Olimlar kompyuter o‘yinlarining bolalarga quyidagi ijobiy ta’sirini qayd etishgan:

Ijobiy his-tuyg‘ular

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, mo‘tadil o‘yin ijobiy his-tuyg‘ularga yordam beradi. Ijobiy ruhiy farovonlik, shuningdek, dam olish va stressni kamaytirish vositasi sifatida o‘yin bilan bog‘liq.

Ishtirok etish

Vazifalar bilan shug‘ullanish baxtning ortishi, shuningdek, qiziqish va motivatsiya bilan bog‘liq. Biroq, o‘yin davomida ishtirok etishning kuchayishi haqiqiy dunyoga, muntazam va kundalik muammolarga duch kelishni istamaslikka olib kelishi mumkin.

Aloqalar sohasi

Ko‘p o‘yinchi o‘yinlari ijtimoiy aloqalarni kengaytirish imkoniyatini beradi. 18 yoshgacha bo‘lgan ko‘p o‘yinchi o‘yinchilari onlayn do‘stlikni haqiqiy bilan solishtirishlari yoki ularni yaxshiroq deb bilishlari ma’lum. O‘yindagi o‘smirlar ishonchli ijtimoiy aloqalarni yaratadilar, tajriba almashadilar va birgalikda harakat qilishadi. Bundan tashqari, o‘yinchilar ko‘pincha oflayn rejimga o‘tishlari va haqiqiy muloqotda aloqalarni mustahkamlashlari mumkin.

Ma’nolilik

O‘smirlar va yoshlarning haqiqiy hayoti ular tomonidan ma’nosiz deb qabul qilinishi mumkin, chunki bu yoshda yoshlar erkinlik va ijtimoiy qaramlikdan voz kechish davrini boshdan kechiradilar. Ammo o‘yinda o‘smirlar ko‘pincha global va muhim narsaning bir qismi ekanliklarini his qilishlari mumkin. Misol uchun, agar o‘yin mamlakat yoki sayyoriga hujum haqidagi syujetni takrorlasa, o‘yindagi bola himoyachi rolini o‘ynaydi. Ijtimoiy video o‘yinni mustaqil ravishda o‘ynash yoki butun dunyo bo‘ylab onlayn o‘yinda millionlab o‘yinchilar bilan muloqot qilish yuqori darajadagi mazmunlilikni o‘z ichiga oladi.

Yutuqlar

O‘yinda bajarilishi kerak bo‘lgan maqsad va vazifalarga erishish muvaffaqiyat tuyg‘usiga hissa qo‘shishi mumkin. O‘z ta’limida muvaffaqiyatsizlikka uchragan yoshlar uchun o‘yinlar kompetensiya bo‘shliqlarini to‘ldirishi mumkin. Boshqarish intuitiv va o‘rganish oson bo‘lgan o‘yin kontekstlarida kompetensiya kuchaytiriladi.

Intellekt

Asosan o’smirlar va yoshlarda o’tkazilgan ko’plab nashr etilgan tadqiqotlar shuni ko’rsatadiki, kognitiv jihatdan talabchan bo’lgan video o’yinlarning ayrim turlari idrok etish, vosita va kognitiv qobiliyatlarni sezilarli darajada yaxshilashga olib kelishi mumkin.

Video o’yinlar ta’sirining salbiy oqibatlari o’yinchilarning individual psixologik xususiyatlari va noqulay tashqi sharoitlar (oilaviy muammolar, zo’ravonlik epizodlari, umumiy qobiliyatsizlik va boshqalar) bilan bog’liq va o’yinning o’zi tendentsiyani amalga oshirish uchun materialdir. (giyohvandlik yoki tajovuzkorlik)

Qaramlik muammosi

O’yinga qaramlik bo’yicha olib borilgan tadqiqotlar shuni ko’rsatadiki, giyohvandlik asosan shaxsiy xususiyatlar va hayotiy sharoitlarga ko’ra bir nechta funktsional ehtiyojlarni boshdan kechiradigan o’smirlar va yoshlarda uchraydi (masalan, munosabatlarga bo’lgan ehtiyoj yoki haqiqatdan qochish). Tadqiqot shuningdek, o’yin vaqtini qisqartiradigan va video o’yinlarga qaramlikni engillashtiradigan ta’lim va e’tiborni o’zgartirish kabi tadbirlarni aniqlaydi.

Video o’yinlarga qaramlik - bu kundalik hayotga xalaqit beradigan kompyuterlar va video o’yinlardan ortiqcha yoki majburiy foydalanish. O’tkazilgan tadqiqotlar shuni ko’rsatadiki, qimor o’yinlariga qaramlik psixoaktiv dorilarga qaramlik (dofamin retseptorlari faoliyati) bilan ko’plab umumiy fiziologik xususiyatlarga ega.

Internetga qaramlikning eng tez o’sib borayotgan shakllaridan biridir. Ular o’yinga berilib ketishadi, o’yindan foydalanish haqida yolg’on gapirishadi, faqat o’yin uchun boshqa mashg’ulotlarga qiziqishni yo’qotadilar, o’yin o’ynash uchun oila va do’stlardan uzoqlashadilar va o’yindan psixologik qochish vositasi sifatida foydalanadilar. Oilada ishonchli aloqaga ega bo’lmagan yolg’iz bolalar ko’roq qaram bo’lishi mumkin.

Demak ta’lim-tarbiya jarayonini to’g’ri tashkil qilishimiz, farzand tarbiyasini doimiy nazorat qilib turishimiz juda muhimdir. Turli xil kompyuter o’yinlari jazavaga tushish, tajovuzkorlik, ruhiy buzilishlardan asrash uchun internetdan to’g’ri va samarali foydalanishni o’rgatish zarur, ya’ni internet global tarmog’i insoniyat hayotiga qandaydir o’yinlarni o’ynab huzurlanish uchun emas, balki ilm-fan taraqqiyotiga xizmat qiladigan yangiliklar, ilmiy ma’lumot va axborotlarni olish imkonini yaratish maqsadida foydalanish kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022–2026 yillarga mo’ljallangan Yangi O’zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to’g’risida” 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-son Farmoni.

2. Boysoatovna, R. R. Virtual o’yinlarning yoshlarning ongiga psixologik ta’siri
Международный научный журнал № 8(100), часть 1 «Научный импульс» Март, 2023

3. Абульханова, К.А. Время личности и время жизни.К.А. Абульханова, Т.Н. Березина. – СПб.:Алетейя, 2001. – 304 с.

4. G’oziyev E.G’. Psixologiya (Yosh davrlari psixologiyasi). T., 1994.

5. B.Turgunov. <https://cyberleninka.ru/article/n/talabalarda-intellektual-salohiyat-namoyon-bo-lishining-ijtimoiy-psixologik-xususiyatlari-va-rivojlantirish-imkoniyatlari/viewer>

Zamonaviy ta’lim/Современное образование 2023. 11. (132)

6. Abdulmadjidova, M. (2021). Muloqot–Bola Psixik Rivojlanishining Muhim Omili. BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI, 1(6), 614-617.